
«A VÓS QUI SOU LA BELLA I ALTA RIMA» (ELS PARTICIPANTS EN LA *RESPOSTA* TROBADA DE MIQUEL ORTIGUES)*

«A VÓS QUI SOU LA BELLA I ALTA RIMA»
(THE PARTICIPANTS IN *RESPOSTA*
OF MIQUEL ORTIGUES)

SERGI BARCELÓ I TRIGUEROS

Universitat d'Alacant

sergibarc@gmail.com

Resum: En el marc de la realització de la tesi doctoral sobre el notari valencià Miquel Ortigues, hem estudiat l'obra atribuïda així com qüestions d'aspectes biogràfics i contextuals. En aquest article ens centrem en la importància de l'aparició d'una composició inèdita trobada en els seus protocols notariais i una revisió sobre la magnitud del personatge a partir de les relacions literàries que s'expliciten en els versos. L'article representa un nou enfocament sobre Miquel Ortigues que té en compte dades empíriques recollides als arxius. De forma col·lateral també significa la irrupció d'altres dos poetes, Ausiàs Crespí de Valldaura i Joan Ram Escrivà en el panorama poètic de les preguntes i respostes valencianes de finals del s. xv, i als quals també dediquem un article. L'estudi de Miquel Ortigues i dels poetes participants de la *Resposta* és important per a calibrar el que pot donar de si l'aprofundiment en el treball d'arxiu i en la descoberta de personatges literaris que ajuden a entendre com era el circuit literari poètic valencià de finals de segle xv i quina influència degueren tenir respecte a les noves modes literàries.

Paraules clau: Miquel Ortigues, preguntes i respostes, poesia, Ausiàs Crespí de Valldaura, Joan Ram Escrivà.

Abstract: In the context of the doctoral thesis on the Valencian notary Miquel Ortigues we studied the attributed work as well as questions of biographical and contextual aspects. In this article, we focus on the importance of the appearance of an unpublished composition found in his

(*) Aquest treball s'inscriu en el marc del projecte d'investigació de la Universitat d'Alacant «La literatura hagiogràfica catalana: fuentes, ediciones y estudios» (FFI2017-83950-P). Ministeri d'Economia i Competitivitat.

notarial protocols and a review of the figure's magnitude by the literary relationships that are explicit in his verses. The article represents a new approach to Miquel Ortigues that considers empirical data collected in the archives. In a collateral way it also means the irruption of two other poets, Ausiàs Crespí de Valldaura and Joan Ram Escrivà in the poetic panorama of the Valencian questions and answers by the end of the 15th century, which we also analyse. The study of Miquel Ortigues and the poets participating in the *Resposta* is important to gauge what we can obtain by going in depth in the archival research and by the discovery of literary figures that helps to understand how the poetic literary circuit of Valencia was in the late 15th century and their influence on new literary fashions.

Key words: Miquel Ortigues, questions and answers, poetry, Ausiàs Crespí de Valldaura, Joan Ram Escrivà.

1. INTRODUCCIÓ

Els afers literaris de Miquel Ortigues s'han circumscrit fins al dia d'avui a la poesia devota i contemplativa. La seua relació amb el volum *Lo plant de la Verge Maria* i la més que probable autoria del *Cançoner sagrat* adscriuen aquest notari valencià de les acaballes del segle xv i començaments del xvi en el conreu de poesia religiosa.¹ Tanmateix, l'aparició d'una resposta poètica² en la contracoberta d'un dels seus protocols notariais capgira qualsevol teoria d'etiquetatge prèvia i planteja la revisió de la filiació literària de l'autor.

Miquel Ortigues, notari durant més de 30 anys i regent de les escrivanes del batlle general i del mestre racional del Regne de València en episodis diferents, conreà la poesia devota com així ho feu gran part de l'aristocràcia i la burgesia d'aquells temps.³ Ara, gràcies a l'estudi dels protocols notariais,⁴ sabem que Ortigues coneixia personalitats de renom de l'esfera política, aristocràtica i literària del moment, però el que desconeixíem era si aquestes relacions estrictament professionals les exportà

1. Cf. Barceló (2013 i 2018), Garcia (2014b, 2015 i 2016) i Martínez (2014).

2. «Resposta feta al magnífich mossén Ausiàs Crespí, cavaller, ab los rims mateixos de la sua demanda». A partir d'ara, *Resposta*.

3. La versatilitat en el conreu dels gèneres religiosos i laics no fou en cap cas un cas isolat d'Ortigues, sinó una pràctica habitual entre els autors de l'època com Corella, Gassull, Fenollar, Vinyoles, etc. Cf. Fuster (1962), Ferrando (1983), Martínez (2014), Barceló (2013).

4. ARV. Arxiu del Regne de València: 3162 (1477-1482), 10440 (1488-1492), 10251 (1499), 2752 (1503-1504) i 10252 (1505-1508).

al pla personal. En aquest cas, la *Resposta* és clau per a esclarir la qüestió, ja que la troballa el relaciona literàriament amb dos escriptors del moment: Ausiàs Crespí de Valldaura i Joan Ram Escrivà.

Aquest estudi l'encapçala una petita anàlisi de la *Resposta* amb la qual tractem la funcionalitat i la transcendència del gènere i mirem de justificar la importància de la troballa. Tot seguit, oferim dades sobre Miquel Ortigues, les quals seran cabdals per a mesurar el pes social i literari de l'autor. A continuació, ens centrem en els dos personatges que trobem en la poesia: en primer lloc, el destinatari Ausiàs Crespí de Valldaura, i en segon lloc, Joan Ram Escrivà al qual se l'interpel·la.

2. LA RESPOSTA⁵

[r] +
**Resposta feta al magnífich mossén Ausiàs Crespí, cavaller,
ab los rims mateixos de la sua demanda**

[1] L'engan que huy cascú pren en son viure
usant lo mal, segons me par y veig,
y-l desviar cascú en son meneig
de les virtuts volent-se fer delliure,
y lo perquè veu tant huy la gent riure 5
donant de sí a Déu mala rahó,
ho causa tot tenir opinió
de fals juhí que vol cascú descriure
de com los vells y-ls jóvens cada dia
viuen perdent tant, més que no-s poria. 10

C

[2] Responch Senyor, segons ma fantasia,
que-ls set peccats que-ns tenen en comís
y-l fals parer que no són sinó sis
fent gran virtut d'aquell crim que-ns atia
és lo deffalt de l'hom primer que-ns guia, 15
[v] si bé y pensau segons l'obrar y-l dir
y així us poreu ab vós ven avenir,

5. Reproduïm ací la poesia per a acompanyar l'estudi. En aquest cas, no incloem l'aparat crític perquè no és la nostra intenció aprofundir sobre els aspectes formals tot i que més endavant en comentem algun aspecte. Actualment, tenim un article en curs de publicació on podem trobar una edició crítica de la poesia amb les variants i un estudi més ampli sobre el text.

que tal peccat fa que rahó desvia
 tant que la gent del rust món te gran cura
 y de l'etern veig que molt poch se cura. 20

Ⓒ

[3] Foll se pot dir qui de saber fretura
 si no segueix lo bon seny de algú,
 y majorment al qui-n virtuts rellu
 al qual li deu cascú fermar procura
 puix l'ignorant ab tal fe assegura 25
 per a fer bé y a oblidar lo mal.

Lo magnífich mestre racional
 crech respondrà segons ma escriptura
 a vós qui sou la bella y alta rima
 d'aquell saber que-l virtuós estima. 30

Miquel Ortigues.

En el llibre de protocols 2752 de Miquel Ortigues dels anys 1503 i 1504 —la data ací és important per les conclusions que en traurem més endavant—⁶ vam trobar un foli plegat dins de la coberta posterior. En desplegar-lo, ens vam adonar que es tractava d'una poesia de tres estrofes signada pel mateix Ortigues i que res no tenia a veure amb la paperassa administrativa pròpia dels protocols.

El títol de la poesia, «Resposta feta al magnífich mossén Ausiàs Crespí, cavaller, ab los rims mateixos de la sua demanda», també palesava la distància temàtica entre les poesies del *Cançoner sagrat* i de *Lo Plant*. El mateix títol, alhora, fixava el gènere i el funcionament de la composició a partir del qual el demandant —Ausiàs Crespí— acotava la rima i la mètrica de manera que qui responia —Miquel Ortigues— s'hi havia d'ajustar.

La composició és de caire moralitzant i aprofundeix sobre el tema del pecat de la temptació en l'home coetani. Ortigues creu que la societat fuig de les virtuts que bé coneix i troba el confort en la disbauxa, contràriament al que caldria esperar d'algú que té en consideració la pròpia imatge i els propis actes davant de Déu. De manera irònica, Ortigues planteja al seu interlocutor si en realitat els pecats continuen essent set, perquè, pel que es veu, la temptació s'ha tornat virtut. La temptació, però, és una arma perillosa perquè és capaç d'atabalar la capacitat de raciocini i de conduir l'home per senderis equivocats. Ortigues acaba la poesia acusant de boig tot aquell que s'accontenta amb la pròpia ignorància i rebutja seguir el consell del virtuós.

6. Cf. § 4.

En el moment de la descoberta, el tema moralitzant de la poesia no va ser una sorpresa tenint en compte els antecedents literaris religiosos que ja coneixíem de Miquel Ortigues, però el que realment ens sorprengué fou el format de la composició i el gènere literari al qual pertanyia. Efectivament, Miquel Ortigues signava una poesia pròpia del gènere de les preguntes i respostes tan de moda en aquella època, motiu pel qual de seguida vam entendre que estàvem davant d'un escriptor versàtil que s'ajustava al prototipus de lletraferit valencià del moment.⁷

La *Resposta* es distribueix en tres estrofes de deu versos decasíl·labs amb cesura a *minore* 4+6 i on l'accent del primer hemistiqui sempre és masculí, mentre que en el segon hemistiqui alternen els accents femenins i els masculins sense cap disposició premeditada. Els versos de la poesia presenten la rima següent: ABBAACCADD DFFDDEEDGG GHHGGIIGJJ. El primer vers de cada quintet pren la rima de l'últim vers de l'estrofa anterior.⁸ Aquesta estructura és una raresa que només es pot tornar a trobar en comptades ocasions.⁹

Hem parlat del tema, del format i del gènere, però encara hi ha un detall cabdal amb el qual podem afigurar-nos la importància de l'aparició de la poesia: les referències directes als interlocutors. Les preguntes i respostes traçaven una via d'anada i vinguda entre dos emissors que es coneixien. En aquest cas, Miquel Ortigues, segons

7. Cal posar en valor la importància d'aquesta versatilitat per a refutar qualsevol prejudici envers la producció religiosa dels autors com Ortigues. En aquest sentit, reproduïm els comentaris previs que Massó Torrents i Foulché-Delbosc inclogueren en l'edició del Cançoner de 1912: «En Pere Salvà-s preguntava si les vint-i-quatre composicions del recull eren degudes a un o a diversos autors: bé sembla que són l'obra d'un sol poeta, si realment se pot donar el nom de poeta al versificador la pobresa de pensament i de vocabulari del qual, traspasa verament els límits de l'indigència intel·lectual. Aquest home piadós era d'una gran simplicitat d'esperit, però potser no es temerari suposar que per altra part estava exempt de la més petita pretensió literària. No tinguem la candidesa de retreure-li la més menuda cosa: escrivia sens dubte per ell i no més que per ell. Aquella reparació constant dels mateixos epítets, aquella pesantor de ritme i de cadència, aquella absència absoluta de tota originalitat dins el pensament o dins l'expressió, esforcem-nos d'oblidar-les per no veure sinó l'ànima ingenua d'un pobre creient en extasi davant les imatges dels sants o dels benaventurats. Si no es donat a tot-hom de tenir talent, es ja alguna cosa exterioritzar el seu propi "jo"». (Massó 1912: 4)

8. L'estructura ABBAACCADD és una raresa que costa de rastrejar. Amb tot, Parramon (1992: 130-132) detecta aquest esquema en una esparça d'Ausiàs March: «Si em demanau lo greu turment que pas» (Archer (ed.) 1997: 333-334). En l'àmbit castellà hem pogut trobar dues mostres en l'edició de 1511 del *Cancionero General* (Castillo 1958 [1511]): la primera és una cobla del comte d'Oliva, Serafi de Centelles: «Coplas del Conde de Oliva sobre aquella palabra que dixo Pilato a los Judios quando les mostro a Christo nuestro señor diziendo: Ecce homo» [ID6062], 16r.; la segona és una pregunta-endevinalla que mossén Jeroni Artés formula a mossén Crespí de Valldaura, en aquest cas, però, el tema gira entorn a la força del pas del temps i sembla que es deixen de banda les disquisicions morals, [ID6553], 159r.

9. A Barceló (2018) ja explicàvem que aquesta disposició respon a les estructures de tres rimes imbricades en dos quartets o quintets. Segons Chas (2016: 632-666), aquestes estructures aprofitaren per a tractar temes de caire científic, teològic o filosòfic i arribaren a la poesia castellana des de la tradició provençal a través de Galícia.

l'incipit de la poesia, respon amb els mateixos metres poètics al cavaller Ausiàs Crespí de Valldaura. Però a més, en l'última estrofa de la poesia apareix un tercer personatge esmentat, el mestre racional, al qual se'l convida subtilment a participar en la discussió poètica. A partir d'ací, se'ns obren uns quants interrogants que en aquest treball tractem de resoldre: qui era Ausiàs Crespí de Valldaura? A quin mestre racional fa referència Miquel Ortigues? Quina importància tenen aquestes relacions pel que fa a la transcendència poètica de Miquel Ortigues?

3. MIQUEL ORTIGUES, NOMÉS NOTARI?

De moment, l'estudi dels protocols notariais¹⁰ de Miquel Ortigues ha aportat poques dades sobre els assumptes personals del notari, ja que s'ajusten estrictament a l'ofici de la notaria. Així ocorre també amb la documentació de caire administratiu que trobem en els llibres i pergamins de la Batllia General i del Mestre Racional,¹¹ on Miquel Ortigues figura com a regent de sengles escrivanies, documentació que tampoc no dona cap pista que ens conduïska a reconstruir una biografia. Amb tot, la documentació que s'ha pogut rastrejar als arxius sobre el cognom Ortigues durant el segle xv fa pensar que estem davant d'una nissaga de notaris i juristes força rellevant.¹² Caldrà aprofundir en l'estudi d'arxiu per a donar validesa a aquestes hipòtesis, però és força probable que Miquel Ortigues provinguera d'una nissaga amb una certa tradició professional en la judicatura i les tasques a les escrivanies. En el mateix sentit, també serà interessant resseguir el fil documental del notari valencià Gaspar Ortigues, l'activitat notarial del qual comença tot just quan la de Miquel Ortigues està acabant.¹³

10. Els salts temporals que trobem entre els llibres de protocols de l'ARV no voldrien dir que el notari deixara de practicar l'activitat notarial durant els anys dels quals no tenim llibres. En altres arxius, com en el Fons Crespí de Valldaura de l'Archivo del Conde de Orgaz, tenim constància de la seua activitat en anys coincidents i diferents als dels protocols de l'ARV (Pons 1982).

11. Als llibres i pergamins de la Batllia General i del Mestre Racional hem trobat molts documents on Miquel Ortigues participa com a regent de les dues escrivanies. Alguns exemples són: ARV, Mestre Racional, Llibre de comptes núm. 103, 105, ARV, Batllia General, pergamins núm. 1279-1282.

12. A Barceló (en premsa) es recullen tres juristes amb el mateix cognom: Joan d'Ortigues (notari de València a les primeres dècades del s. xv), Jofré d'Ortigues (exerceix diferents càrrecs administratius a Barcelona durant la primera meitat del segle xv), i un segon Joan d'Ortigues (notari de València en el tercer terç del segle xv).

13. La nissaga Ortigues podria haver continuat amb el notari Gaspar Ortigues, de qui tenim notícies en diversos arxius valencians. En el fons notarial de l'Arxiu del Reial Col·legi-Seminari de Corpus Christi de València es troba el llibre de protocols de Gaspar Ortigues dels anys compresos entre el 1513 i el 1523 amb la signatura 21449. Així mateix, tant en l'Arxiu del Regne de València (Batllia, Manaments i Empares) com en l'Arxiu Diocesà (pergamins catalogats a Serra (2004) tenim constància de documents que constaten la participació de

Desconeixem com fou la formació professional i cultural de Miquel Ortigues, però tenint en compte la hipòtesi de la nissaga familiar i tal com apunta Cruselles (1998: 27-48), és molt possible que aprenguera l'ofici al costat d'algun parent que ja exercia la notaria. En tot cas, els més de trenta anys d'ofici recollits en la documentació als arxius testimonien una llarga carrera professional com a notari i com a alt funcionari de la Batllia General i del Mestre Racional, així com també prefiguren unes magnífiques relacions professionals amb tota mena de personalitats de l'època. Ho corroboren no només les èpoques ja esmentades, sinó la presència al seu despatx de les famílies dels Berenguer Mercader i del mateix batlle Diego de Torres, de qui es conserva el testament al llibre de protocols 10251.¹⁴ No menys important resulta la presència dels Joan Ram Escrivà de Romaní, pare i fill, que van exercir el càrrec de mestre racional, des de 1479 fins al 1501 el primer, i des del 1501 fins al 1517 el segon.¹⁵ A banda d'aquestes famílies, Miquel Ortigues va treballar a la seua notaria amb personalitats del món literari valencià com Miquel Dalmau (1477), Isabel de Castellví, vídua de l'escriptor Lluís de Castellví (1490), Serafí de Centelles, comte d'Oliva (1505) o Miquel Peres (1505). El contacte amb escriptors valencians del moment també podria haver intensificat el seu interès per la literatura, i en el mateix sentit tampoc no cal descartar l'existència d'una eventual biblioteca personal com així solia ocórrer amb altres notaris i juristes valencians de l'època.¹⁶

Amb l'aparició de la *Resposta*, aquests dubtes sobre el bagatge literari d'Ortigues es dissipen una mica més. Efectivament, Miquel Ortigues comptava amb una certa destresa per a elaborar versos sota els paràmetres propis de la poesia religiosa com els que trobem al *Cançoner* i al *Plant*; ara, gràcies a la *Resposta*, sabem que també era capaç de participar dels estàndards del gènere de les preguntes i les respostes que li permeteren participar en debats poètics amb personalitats literàries de renom. Res nou

Gaspar Ortigues en l'oficina del mestre racional com a funcionari i evidències de la seua relació amb l'església de Sant Salvador de València fins el 1562.

14. A banda de constatar la presència del mateix batlle, l'esposa d'aquest, Úrsula de Casala i el seu marmessor Cristòfol de Vasurto compten amb una notable activitat a casa del notari Ortigues. L'esposa arriba a modificar el seu testament fins a tres vegades.

15. Cf. § 5.

16. Graullera (2009) parla sobre com alguns notaris comptaven amb completíssimes biblioteques personals, referenciades sovint en els seus testaments: «También entre los notarios abundaban las buenas bibliotecas y el que menos contaba con algunos libros, además de los del protocolo, en 1476 el notario Bernat Sans decía tener "sis querns de Virgili, Boeci *De la consolatio*, en llatí, dos comedies de Terenci, un libre de notaries apellat *Tractatus*, un libre de *Questions*, un libre de notaria apellat *Aurora*, un libre de *Gramatica* apellat *Florent*, un *Salteri* antich, parte mayor, un *Doctrinal* y altres libres"» (APP. Protocol 22883, not. Pere Masó, el 20.06.1476 testà Bernat Sans, notari).

si li atorguem la versatilitat pròpia del poeta valencià del moment. Dissortadament, no tenim constància de l'existència de més composicions com la *Resposta* perquè aquest tipus de literatura circulava, en la majoria de casos, en plec solts i van acabar per desaparèixer si no és que algun lletraferit tinguera el gust i la necessitat de recopilar-los en cançoners. En tot cas, la factura de la *Resposta* i l'esquema comunicatiu dels participants a tres bandes fa pensar que hi va haver més poesies com aquesta.

4. AUSIÀS CRESPI DE VALLDAURA

L'aparició d'aquesta poesia no només ens permet parlar de Miquel Ortigues des d'un altre angle literari, sinó que planteja una altra qüestió al voltant del seu receptor, Ausiàs Crespí de Valldaura, tercer senyor de Sumacàrcer. Encara hi ha molt poca documentació sobre Ausiàs Crespí que el situe en els cercles literaris valencians.¹⁷ Així i tot, es té constància d'una sèrie de dades biogràfiques familiars que poden ser claus per a identificar aquest personatge. Ausiàs Crespí de Valldaura era fill de Lluís Crespí de Valldaura, segon senyor de Sumacàrcer, un autèntic patriarca d'una família que ell mateix s'encarregà d'ascendir fins al cim de la noblesa valenciana després que heretara el senyoriu de son pare Guillem. La seua influència dins de la política valenciana li valgué per a esdevenir Jurat de València per l'estament dels generosos i per a exercir el càrrec de portaveu i síndic del braç militar des de 1488 fins al dia de la seua mort el 1491. Entre els fills que tingué; en destaquen sobretot tres: el seu fill major Guillem, que morí sense descendència el 1472; Lluís Crespí, fill bord que son pare envià a Itàlia el 1488 per a formar-se com a jurista i que, quan tornà a València uns anys més tard, es convertí en una autèntica autoritat a la ciutat;¹⁸ l'altre fill destacat és el mateix Ausiàs Crespí, que heretà el senyoriu de son pare Lluís, per la qual cosa son germà bessó, Francesc, mantingué un plet amb ell. Al seu torn, Ausiàs, tercer senyor de Sumacàrcer, es casà dues vegades¹⁹ i tingué tres fills: Damiata (1487-1497), Guillem Ramon (†1519)

17. Vicent Pons Alós (1982, 1995) és qui més dades ha aportat sobre Ausiàs Crespí de Valldaura i sobre la família.

18. Lluís Crespí, el fill bord, de qui encara no coneixem la data de naixement, tot i les propostes de Perea (2007) i Codonyer (2003), fou elegit assessor del Justícia Criminal el 1494 i el 1498; fou nomenat examinador de notaris el 1498; resultà elegit com a corregidor d'advocats de la ciutat el 1505; gaudí d'una gran fama com a participant i jurat en torneigs; i es convertí en un dels primers catedràtics de Cànon de l'Estudi General de València, del qual fou rector entre els anys 1506 i 1507.

19. Tenim constància del seu casament amb Elionor de Vilarrasa gràcies al pagament del dot que fa ella mateixa a Ausiàs Crespí el 1488. La data pot indicar que Damiata podria haver estat filla del primer matrimoni (Pons, 1982).

i Lluís Onofre (†1542). Si es té en compte la data de naixement de la filla, es podria suposar que els altres dos fills degueren nàixer entre el 1485 i el 1495.

A banda de l'interès històric que puga despertar el personatge al si d'aquesta nissaga de nobles valencians, ens interessa el seu estudi perquè l'aparició de la resposta d'Ortigues podria reobrir la polèmica sobre l'autoria de les dèsset composicions que apareixen al *Cancionero General* de Castillo sota l'epígraf «Mossén Crespí de Valldaura»: per una banda, una rúbrica del cançoner fa referència a «Mossén Crespí de Valldaura» sense esmentar cap altra dada que el puga situar cronològicament; per l'altra banda, en el bloc de preguntes i respostes, hi ha una rúbrica que explicita l'autor una mica més: «Respuesta de Luys Crespí a la respuesta de su padre». Fins ara,²⁰ i sobretot després de l'excel·lent treball de Perea (2007), *Estudio biográfico sobre los poetas del Cancionero General*, s'havia delimitat l'autoria²¹ d'aquestes composicions al tàndem format per Lluís Crespí, II senyor de Sumacàrcer, i el seu fill bord homònim, professor de Cànon a l'Estudi General de València i rector de la mateixa institució. Però la simple aparició d'Ausiàs Crespí en el pla literari gràcies a la *Resposta* de Miquel Ortigues convida a plantejar-se si els autors de les dèsset composicions del *Cancionero* no podrien haver estat Ausiàs Crespí, III senyor de Sumacàrcer, i son fill, Lluís Onofre Crespí de Valldaura. Per a contemplar aquesta possibilitat, cal contrastar els plantejaments que Perea aporta per cadascuna de les composicions amb la constatació dels quefers poètics d'Ausiàs Crespí gràcies a la *Resposta*.

Sense anar més lluny, un nou enfocament de l'anàlisi que es fa de la poesia anomenada «Sesti» pot conduir a un resultat molt diferent. Aquesta composició, escrita alhora per «Mossén Crespí de Valldaura» i un desconegut «Trillas», és una lamentació per la mort d'Isabel la Catòlica (26 de novembre de 1504). Perea, encertadament, descarta que aquest Crespí siga Lluís pare, II senyor de Sumacàrcer, ja que tenint en compte que morí el 1491 mai no podria haver viscut la mort de la reina Isabel. Ara bé, a continuació s'inclina a pensar que aquest Crespí es tracta de l'altre Lluís, el fill bord. Les raons semblen evidents: una alineació temporal més que factible i una identificació social immediata entre mossén Crespí i el reconegut professor universitari. Ara bé, tenint en compte la faceta literària d'Ausiàs i revisant algunes dades cronològiques, podríem plantejar amb un argument cronològic que el coautor de «Sesti» podria haver estat Ausiàs; fins i tot, donant per bona la teoria que son fill Lluís Onofre devia tenir uns vint anys en el moment de la mort de la reina Isabel, també hi ha la possibilitat que mossén Crespí fora aquest últim. De fet, Perea acaba el seu estudi sobre els Crespí

20. La primera atribució que es fa sobre mossén Crespí en el *Cancionero* la fan Martí i Puig (1883).

21. Val a dir que Perea deixa oberta la porta a altres possibilitats atesa la poca documentació que hi ha.

al·ludint a aquesta composició per l'artificiositat i el grau d'experimentació que representa l'intent d'acostar-se al cànon de l'hendecasil·lab que acabarà per imposar-se durant el segle XVI. Però el cert és que l'experimentació i l'artificiositat no haurien d'eximir altres autories.

Per a les tres glosses i l'esparça es planteja aplicar una analogia:

Como quiera que la sextina citada está contenida en lo que parece ser un apartado temático con todas las obras de Luis Crespí, los cinco poemas que se insertan en esta sección creada por Castillo dentro del Cancionero han de atribuirse entonces al rector del Estudio General, es decir, además de la citada Sesti, también son suyas las tres glosas y la esparsa. (Perea 2007: 125)

De nou, s'ha de tornar a replantejar l'autoria de les altres composicions que integren aquest bloc de Castillo per les mateixes raons que hem apuntat més amunt. De forma semblant, tornem a trobar l'atribució de les dues cançons sota l'*incipit* «Mosén Crespí» a Lluís Crespí, professor de Cànon. Com apunta Perea, l'epígraf de la segona cançó dedica la composició «a doña Marina de Aragón». Es tractaria d'una dama amb una gran reputació dins del regne mercès a la seua famosa bellesa. La dama formava part de la cort castellana de la reina Isabel, però en morir aquesta el 1504, Marina d'Aragó torna a València per a formar part del grup conegut com la Cort de les Tristes Reines. Tot i que es casà dues vegades, la seua fama inspirà els poetes com el nostre Crespí a cantar les seues gràcies. La pregunta que cal fer-nos és: qui hi ha darrere d'aquest bloc de cançons? Perea torna a referir-se a la cronologia per a descartar a Lluís pare i inclinar-se per Lluís fill. Però com ocorria en el cas anterior, també seria igualment probable que tant Ausiàs Crespí com son fill foren els autors de les dues cançons.

Pel que fa al bloc de preguntes i respostes, es fa més complicada l'atribució. Per a Perea, queden lliures de dubtes la pregunta de «Mosén Crespí» i la «respuesta de Luys Crespí a la pregunta de su padre». Llevat d'aquestes dues composicions, Perea atribueix la resta de preguntes i respostes a Lluís Crespí pare. En la composició que porta com a *incipit* «Otra pregunta suya a Badajoz», Perea comenta que el tractament de les passions amoroses en una persona d'avançada edat situa el vell Lluís com a autor de la composició. Tot i que el raonament sobre l'edat és molt plausible, tampoc no hi ha motius per a pensar que Ausiàs Crespí no n'haguera pogut ser l'autor. En aquest cas, però, sí que descartaríem son fill Lluís Onofre Crespí, ja que és poc probable que un poeta jove poguera expressar el jo poètic d'algú molt més vell. La següent pregunta que apareix sota l'*incipit* «Otra suya» comparteix la mateixa anàlisi cronològica que l'anterior.

Fins ací hem pogut contrastar els elements cronològics per a situar el tàndem Ausiàs Crespí i son fill Lluís Onofre Crespí com a autors de les poesies del *Cancionero*

sota l'epígraf «Mosén Crespí de Valldaura». La cosa es complica amb la «Pregunta de mossén Crespí de Valldaura al conde d'Oliva porque le hizieron juez de unas justas». Perea planteja uns dubtes al voltant de la interpretació del mateix *incipit*. Si s'entén que Crespí fa la pregunta perquè el feren jutge a ell, es podria situar el poema abans del 1507 i, per tant, podria tractar-se tant de Lluís pare com de Lluís fill, o fins i tot d'Ausiàs, encara que no tenim cap evidència que cap dels tres exerciren de jutges en aquestes dates. En canvi, si s'interpreta que fou el comte d'Oliva a qui van fer jutge, aleshores estaríem parlant sense cap mena de dubtes de Lluís fill, ja que tots dos apareixen documentats en aquelles justes dedicades a l'entrada a València del rei Ferran i la seua nova muller Germana de Foix. En aquest cas, és molt poc probable que ni Ausiàs ni son fill foren els autors, ja que no es té encara constància que cap dels dos participaren de cap manera en justes i torneigs. Cabria la possibilitat de plantejar-se que Ausiàs fora l'autor i li preguntara al comte d'Oliva per qüestions filosòfiques i morals sobre la justícia i les virtuts de qui ha de posar-la en pràctica. De fet, ni la pregunta de mossén Crespí ni la resposta de Serafi de Centelles donen peu a creure de forma clara que qui fa la demanda haja de ser un participant en una justa cavalleresca.

Possiblement, una de les claus de totes aquestes tribulacions sobre el Crespí de Valldaura del *Cancionero* siga la forma en què Miquel Ortigues s'adreça a Ausiàs Crespí: «a vós qui sou la bella y alta rima / d'aquell saber que'l virtuos estima». Si per fi tenim constància que Ausiàs Crespí conreava el gènere de les preguntes i respostes i, a més a més, un notari com Miquel Ortigues amb les relacions socials que ja hem comentat més amunt se li adreça en aquests termes, creiem que hi ha motius suficients per a concebre'l com a possible autor de les poesies del *Cancionero* juntament amb el seu fill Lluís Crespí. Dit això, no volem desatendre en cap cas totes les conclusions i les precaucions que Perea va traçar en el seu *Estudio* i que ens han servit de base per a realitzar les nostres hipòtesis.

5. «LO MAGNIFICH MESTRE RACIONAL»

Un altre dels interrogants que suscita la *Resposta* és la identificació del mestre racional a qui Ortigues apel·la perquè participe en el debat iniciat per Ausiàs Crespí. Com dèiem més amunt, Ortigues s'havia guanyat el prestigi professional i qui sap si també el literari exercint el càrrec de regent de l'escrivania de la Batllia General, des d'on s'hauria pogut projectar al si de la burgesia i la noblesa valenciana. Segurament, la seua tasca a la Batllia General i amb el mestre racional li hauria facilitat la connexió amb tot tipus de personatges d'alt llinatge, com és el cas dels Escrivà de Romaní. Fet i

fet, ens cal preguntar-nos a quin dels dos mestres racionals es referia Ortigues, a Joan Ram Escrivà pare o al fill homònim, ja que les coordenades cronològiques els situen en el moment en què Ortigues degué escriure la composició. Com que als versos de la *Resposta* no apareixen dades personals, cal basar-se en altres elements contextuals per trobar alguna mena de certesa sobre això. En aquest sentit, és quasi una obligació dirigir les sospites cap al pare ja que es té constància de la seua faceta literària gràcies a uns quants testimonis conservats dels quals Marinela Garcia (2002) fa un acurat repàs en el seu estudi de *Lo Passi en cobles*, obra en la qual ja trobem Joan Escrivà i Bernat Fenollar com a coautors de la *Contemplació a Jesús Crucificat*.²² Aquesta obra s'ha conservat manuscrita en el cançoner conegut com el *Jardinet d'Orats* (1486), on tornem a detectar Joan Ram Escrivà com a autor de diverses composicions: *En contra d'Amor* i de les *Cobles de les Caterines*. També s'hi documenta novament com a coautor amb Corella en la prosa *Lo jobí de Paris*, tot i que en aquest últim cas Riquer (1980, III: 311) apunta la possibilitat que en última instància el text l'acabà d'enllestir el mateix Corella. El tornem a trobar en l'obra *Parlament en casa de Berenguer Mercader*, conservada en el Còdex de Maians (Biblioteca Universitària de València, ms. 728) i en el de Cambridge (Trinity College R.14, 17), on és l'encarregat d'explicar la història d'Orfeu i Eurídice, tot i que, tal com ja ocorria amb *Lo Jobí de Paris*, Lola Badia (1988: 170) s'inclina a pensar que la redacció de l'obra completa amb les altres històries mitològiques fou obra de Roís de Corella. Sobre l'autoria de Joan Ram Escrivà de les composicions poètiques castellanques que apareixen en el *Cancionero General* sota l'epígraf «Comenador Escrivà» ens inclinem a donar per bones les conclusions que ofereix Ivan Parisi (2009) en identificar aquest personatge amb Baltasar Escrivà, nebot del mateix Joan Ram Escrivà.

Efectivament, Joan Ram Escrivà de Romaní, mestre racional entre el 1477 i 1502, s'ajusta perfectament al perfil ideal que el situaria com a demandat en la *Resposta* de Miquel Ortigues. Tanmateix hi ha un problema de datació, ja que la *Resposta*, encara que no ve datada, s'amaga en el llibre de protocols dels anys 1503 i 1504 i Joan Ram Escrivà pare va deixar el càrrec el 1502 a son fill. Però tot i la prudència que hem de tenir en aquests casos, creiem que hi ha elements notables per continuar amb aquesta teoria. La *Resposta* no seria un document definitiu, es tractaria només un d'esborrany

22. *Lo passi en cobles* és el títol del volum que recull tres obretes sobre el cicle de la passió de Jesucrist i on participen diversos autors. La primera obra és la *Istòria de la passió de nostre senyor Déu Jesucrist ab algunes altres piadoses contemplacions seguint lo evangelista sant Johan. Parlant per aquell Pere Martíneç e per tots los altres mossén Bernat Fenollar*; la segona obra es tracta de la *Contemplació a Jesús crucificat feta per mossén Johan Scrivà, mestre racional, e per mossén Fenollar*; i la tercera i l'última és l'*Oració a la sacratíssima verge Maria, tenint son fill, Déu Jesús, en la falda, devallat de la creu*, de Joan Roís de Corella.

del que degueren rebre els destinataris. Per tant, podríem situar la data de redacció abans de la successió del càrrec de mestre racional el 1502. El testimoni que s'ha conservat en el llibre de protocols és probable que siga un document personal traspaperat en l'oficina del notari Ortigues. És en aquesta oficina on hi ha una altra prova que connecta Ortigues amb Joan Ram pare, però en aquest cas ens hem de remuntar a l'any 1488. En el llibre de protocols 10440, en el darrer document d'aquest any²³ trobem el mestre racional com a signatari d'unes àpoques sobre l'arrendament de les salines del Regne. Això situa Joan Ram Escrivà en la mateixa cambra que Miquel Ortigues. Si bé no ens ha d'estranyar aquesta circumstància, el document en qüestió certifica que es coneixen mútuament amb anterioritat. No tenim notícies de la mort d'un i d'altre, però tot sembla apuntar que tots dos personatges comptaven amb una edat similar: els últims protocols de Miquel Ortigues són del 1508, fet que indica que ja devia tenir una edat avançada; igualment, no se sap res més de Joan Ram Escrivà des que el 1502 deixara el càrrec de mestre racional al fill homònim.

L'altra hipòtesi que cal tenir en compte és la de considerar Joan Ram Escrivà fill com al mestre racional que esmenta Ortigues en la *Resposta*. El nou mestre racional pren possessió del càrrec el 1502 i l'exercirà fins el 1517. Joan Ram Escrivà fill, tot i que molt més jove que Ortigues, també podria ser un candidat idoni a qui situar enmig d'un debat poètic, però en aquests afers només comptem amb un testimoni que ni tan sols ha arribat als nostres dies. Segons Ximeno (1747, I: 65), Joan Escrivà fill hauria escrit juntament amb Bernat Fenollar l'*Obra feta sobre un deport de l'Albufera*. No es poden conèixer més detalls de l'obra perquè s'ha perdut, però tant Ximeno com Riquer (1993: 88) atribueixen l'obra a Joan Ram Escrivà fill perquè en la notícia sobre l'obra l'autor apareix com a Joanot. Tots dos s'inclinen pel fill per l'ús del diminutiu.

6. CONSIDERACIONS FINALS

Si bé és cert que els protocols notariais de Miquel Ortigues i la documentació de la Batllia General i el Mestre Racional no n'aporten massa informació biogràfica, en conjunt ajuden a reconstruir una imatge professional i personal del personatge. Ortigues, que hauria pogut provenir d'una llarga nissaga de juristes, va esdevenir un funcionari important en l'organigrama del funcionariat valencià durant l'últim terç del segle xv, però també es feu un cert nom com a notari com així ho testimonien les

23. Cf. ARV. Protocols, núm. 10440. Miquel Ortigues.

personalitats que passaren pel seu despatx. Aquests contactes professionals, en alguns casos, anaren més enllà de l'estrictament professional i transcendiren al pla personal. És així com s'explica que el joc poètic de la *Resposta* unisca tres personatges sense cap relació aparent, però si espigolem pels arxius, hi trobarem Miquel Ortigues fent de notari d'Ausiàs Crespí²⁴ exercint d'alt funcionari al servei del mestre racional i del batlle general. La relació personal esdevingué, doncs, relació literària i no sabem fins a quin punt els uns influenciaren els altres en els temes, estils i modes literaris del moment, però el cert és que tots trets participaren del conreu literari, entés ací com a joc propi de la classe social.

Per primera vegada trobem una evidència que posiciona Ausiàs Crespí de Valldaura en les activitats literàries habituals de l'aristocràcia i la burgesia valenciana de finals del segle xv. Fins ara només s'havien barallat els noms del seu germà Lluís i del seu pare com a possibles autors de les poesies del *Cancionero* de Castillo. Efectivament, l'estatus social i professional del fill bord i algunes dades biogràfiques com la participació en les justes de 1507 apunten a aquesta direcció. Però la irrupció d'Ausiàs Crespí en el panorama literari podria donar peu a una nova revisió tenint en compte la *Resposta* i, sobretot, la vàlua literària que li profereix Ortigues —tot i acceptar la hipèrbole poètica.

Joan Ram Escrivà, el mestre racional que tenia com a regent de la seua escrivania el notari Miquel Ortigues, degué participar del gènere de les preguntes i respostes, com així ho palesa la invitació explícita a participar que es fa a la *Resposta*. Tenint en compte els antecedents literaris del personatge, podem concloure que el gènere degué tenir molt d'èxit en les altes esferes valencianes durant l'últim terç del segle xv i que formà part de l'eclecticisme literari dels escriptors del moment. D'altra banda, el fet que Escrivà participara en un debat com aquest també ens remet a les consideracions anteriors sobre les relacions poètiques entre autors: prendre part en un joc literari amb Escrivà només pot voler dir que els altres participants eren mereixedors d'una certa talla poètica. Així doncs, en espera de trobar més evidències, podem advertir que tant Miquel Ortigues com Ausiàs Crespí de Valldaura pertangueren a l'elit literària valenciana, malgrat que el pas indefectible dels segles s'ha endut bona part de les seues collites.

SERGI BARCELÓ I TRIGUEROS

Universitat d'Alacant

sergibarc@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4895-4132

24. Pons (1982: 200-201)

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARCHER, R., ed. (1997) *Ausiàs March. Obra Completa*, Barcelona, Barcanova.
- BARCELÓ, S. (2013) «L'estil i la llengua de Miquel Ortigues al *Cançoner sagrat de vides de sants*», *Scripta. Revista Internacional de Literatura i Cultura Medieval i Moderna*, 2, p. 61-83. [En línia: <<https://ojs.uv.es/index.php/scripta/article/view/3102>>, consulta: 20/01/2017.]
- (2018) «Els manuscrits del *Cançoner sagrat de vides de sants*», *Revista de cancioneros impresos y manuscritos*, 7, p. 19-45. [En línia: <<https://rcim.ua.es/article/view/2018-n7-els-manuscrits-del-canconer-sagrat-de-vides-de-sants>>, consulta: 20/01/2020.]
- (en premsa): «L'engan que huy cascú pren en son viure»: noves dades sobre la poesia de Miquel Ortigues.
- CASTILLO, H. (1958 [1511]) *Cancionero General*, Madrid, edició facsímil de la Real Academia Española, amb introducció i índexs d'A. Rodríguez Moñino.
- (1959): *Suplemento al Cancionero General que contiene todas las poesías que no figuran en la primera edición y fueron añadidas desde 1514 hasta 1557*, Introducció d'A. Rodríguez Moñino, València, Editorial Castalia.
- CHAS, A. (2016) «Variaciones formales en géneros de forma libre: las preguntas y las respuestas», dins Fernando Gómez Redondo (coord. i dir.), *Historia de la métrica medieval castellana*, San Millán de la Cogolla, Publicaciones del CILENGUA, «Colección Instituto Literatura y Traducción, 11, Miscelánea», 5, p. 632-666.
- CODONYER, P. (2003) *Estudiants valencians al Studio Fiorentino (1473-1494)*, València, Universitat de València.
- CRUSELLES, J. M. (1998) *Els notaris a la ciutat de València. Activitat professional i comportament social a la primera meitat del segle XV*, Barcelona, Pagès Editors.
- FERRANDO, A. (1983) *Els certàmens poètics valencians del s. XIV al XIX*, València, Institut de Literatura i Estudis Filològics / Institució Alfons el Magnànim de la Diputació de València.
- FUSTER, J. (1962) *Poetes, moriscos i capellans*, València, l'Estel.
- GARCIA, M., ed. (2002) *Lo passí en cobles*, València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2015) «Consideracions al voltant de la transmissió impresa de les obres dels escriptors del segle XV; sobre Miquel Ortigues», dins Lola Badia, Emili Casanova & Albert Hauf (eds.), *Estudis medievals en homenatge a Curt Wittlin*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 25, p. 189-202.

- (2016) «Ordenat per lo discret en Miquel Ortigues, notari de València. Sobre l'autoria i les edicions de *Lo plant de la Verge Maria* fins al segle XXI», dins M. J. Lacarra Ducay & Nuria Aranda García (coords.), *La literatura medieval hispánica en la imprenta (1475-1600)*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- GARCIA, M. & A. MAS (2014a) «*Lo plant de la Verge Maria* de Miquel Ortigues (1512). Introducció, estudi lingüístic i edició», dins *Estudis Filològics en Homenatge a la professora Ma. Antònia Cano*, Alacant, Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant, p. 139-159.
- (2014b) «*Lo Plant de la Verge Maria* de Miquel Ortigues (segle XVI). Consideracions sobre la difusió i la llengua de text», dins Inmaculada Fàbregas, Araceli Alonso & Christian Lagarde (eds.), *Els Països Catalans i la Bretanya a l'Edat Mitjana: entorn de la «matèria de Bretanya» i sant Vicent Ferrer*, Canet, Éditions Trabucaire, p. III-124.
- GRAULLERA, V. (2009) *Derecho y juristas valencianos en el siglo XV*, València, Biblioteca Valenciana.
- MARTÍ GRAJALES, F. & J. PUIG TORRALVA (2010 [1883]) *Estudio histórico-crítico de los poetas valencianos de los siglos XVI, XVII y XVIII*, Alacant, Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes. [En línia: <<http://www.cervantesvirtual.com/obra/estudio-historico-critico-de-los-poetas-valencianos-de-los-siglos-xvi-xvii-y-xviii/>>, consulta: 22/01/2020.]
- MARTÍNEZ, T. (2014) «Creación y devoción en cancioneros catalanes: el *Cançoner sagrat de vides de sants*», *Revista de poètica medieval*, 28, p. 77-92. [En línia: <<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4914202>>, consulta: 22/01/2019.]
- MASSÓ, J. & R. FOULCHÉ-DELBOSC, eds. (1912) *Cançoner sagrat de vides de sants*, Barcelona, Societat Catalana de Bibliòfils.
- PARISI, I. (2009) «La verdadera identidad del Comendador Escrivà, poeta valenciano de la primera mitad del siglo XVI», *Estudis Romànics*, 31, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, p. 141-162. [En línia: <<https://raco.cat/index.php/Estudis/article/view/51353>>.]
- PARRAMON, J. (1992) *Repertori mètric de la poesia catalana medieval*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PEREA, Ó. (2007) *Estudio biográfico sobre los poetas del Cancionero General*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- PONS, V. (1982) *El fondo Crespi de Valldaura en el Archivo del Conde de Orgaz (1249-1548)*, València, Universitat de València.
- (1995) *El señorío de Sumacàrcer en la baja edad media: de mudéjares a moriscos*, València, Associació Amics de l'Ermita de Sumacàrcer.

- RIQUER, M. (1993) «Los escritores mossèn Joan Escrivà y el Comendador Escrivà»,
Cultura Neolatina, 53, vol. 1-2, p. 85-113.
- SERRA, X. (2004) *El Archivo Diocesano de Valencia. L'Arxiu Diocesà de València*
I. Inventario del Fondo Histórico II. Catàleg de Pergamins, València, Facultat de
Teologia «Sant Vicent Ferrer».
- XIMENO, V. (1747) *Escritores del Reyno de Valencia*, València. [Edició facsímil: París/
València, 2 vol., València, 1980.]